

ŞARK MESELESİ BAĞLAMINDA FRANSIZ BÜYÜKELÇİLİĞİ ARŞİVİNDEKİ 1839 TÜRKİYE'SİNDE DEVLET RİCALİ VE HADİSELER

STATESMEN AND EVENTS IN TURKEY IN 1839 IN THE FRENCH EMBASSY ARCHIVES IN THE CONTEXT OF EASTERN QUESTION

Fatma UYGUR

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu,
fuygur@humanity.ankara.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 10 Ocak 2022
Kabul edildiği tarih: 30 Ocak 2022
Yayınlanma tarihi: 25 Haziran 2022

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 10 January 2022
Date accepted: 30 January 2022
Date published: 25 June 2022

Anahtar Sözcükler

Mehmet Ali Paşa; Emile Desages;
Şark Meselesi; Mısır; Fransa;
Osmanlı Devlet Ricali

Keywords

Mehmet Ali Pasha; Emile Desages;
Eastern Issue; Egypt; France;
Ottoman Statesmen

DOI

10.33171/dtcjournal.2022.62.1.16

Öz

Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi üzerine İngilizlerle iş birliği yapan Osmanlılar Fransızları Doğu Akdeniz'den uzaklaştırmışlardı. Mısır'ın kaderi, Fransız işgalinden bir müddet sonra iktidara getirilen ve uzun süren saltanatıyla (1805-1848) gerçekten de önemli bir tarihi simgeleyen Mehmet Ali Paşa'nın (1771-1849) eseri olacaktır. Mısır'da, hem "modern" bir ulus-devletin başlangıcı hem de "bölgesel bir imparatorluk" oluşumu, taşra özerkliğinde özgün bir tecrübe hâlinde yaşanacaktır. Tabiatıyla Mısır'ın Osmanlıdan kopuşu, etkileri 1840'lı yıllara kadar hissedilen uluslararası bir krizin "Şark Meselesi/Doğu Sorunu"nun ana maddesi olacaktır.

Bu süreçte her devlet kendi çıkarlarına göre bu meselenin devamını veya çözümünü istemiştir. Fransa en büyük rakibi İngiltere'nin tavrına göre politika geliştirerek hamleler yapmıştır. Fransız kamuoyu ise tıpkı Yunan isyanlarında Yunanlıları desteklediği gibi burada da Mehmet Ali Paşa'ya ciddi bir destek vermiştir. Zira Napolyon Mısır'ı Fransa'ya kazandırmak istemiştir. Öte yandan Mısır ordusu Fransız mühendisler tarafından sağlanan teknik donanım ve mukavemet sayesinde Osmanlı ordusunu perişan etmiştir. Aslında Mehmet Ali Paşa Fransız kültür ve tekniğine aşina idi, yani Mısır Fransa'ya çok yakındı ve İngiltere'nin Akdeniz'deki çıkarlarını Fransa adına sınırlandıran kıymetli bir müttefik olabilirdi. O halde Fransa'nın Osmanlı yerine Mehmet Ali Paşa'yı desteklemesi Doğu politikasının tabii bir sonucu olacaktır. Bu durumda diğer devletler de bu politikanın karşısında yer alacaklardır.

Bu çalışmada, Fransız diplomasisinin bütün sırlarına vakıf olan Emile Desages'ın koleksiyonunda bulunan el yazması "1839 yılında Türkiye'de Devlet Ricali ve Hadiseler" başlıklı bölümü çok yönlü ele alınmıştır. Bu rapor çerçevesinde Mısır Meselesinde yaşanan diplomatik gelişmeler, olaylar ve dönemin devlet ricali hakkındaki iddialar incelemeye konu edilmiştir.

Abstract

Upon Napoleon's invasion of Egypt, the Ottomans, who cooperated with the British, drove the French away from the Eastern Mediterranean. The fate of Egypt will be the work of Mehmet Ali Pasha (1771-1849), who came to power shortly after the French occupation and symbolized an important history with her long reign (1805-1848). In Egypt, both the beginning of a "modern" nation-state" and the formation of a "regional empire" will be experienced as a unique experience in provincial autonomy. Naturally, Egypt's break with the Ottoman Empire will be the main topic of the "Eastern Question" of an international crisis, the effects of which were felt until the 1840s.

In this process, each state wanted the continuation or solution of this issue according to its own interests. France has made moves by developing policies according to the attitude of its biggest rival England. The French public opinion, on the other hand, gave serious support to Mehmet Ali Pasha as well as supporting the Greeks in the Greek rebellions. Because Napoleon wanted to annex Egypt to France. On the other hand, the Egyptian army had devastated the Ottoman army thanks to the technical equipment and power provided by the French engineers. In fact, Mehmet Ali Pasha was familiar with French culture and technique, so, Egypt was very close to France and could be a valuable ally, limiting British interests in the Mediterranean on behalf of France. So, France's support of Mehmet Ali Pasha instead of the Ottoman Empire would be a natural consequence of the Eastern policy. In this case, other states will also be against this policy.

In this study, the chapter titled "Statesmen and Events in Turkey in 1839", which is in the collection of Emile Desages manuscript, who knows all the secrets of French diplomacy, is taken up in a multi-faceted manner. Within the framework of this report, the diplomatic developments and events of the the subject period and allegations about the statesmen were examined.

Giriş

Mısır'ın 1517'de Osmanlı topraklarına katılmasıyla beraber buraya atanan valiler ile mevcut Memlûklü yerel güçlerin katıldığı yeni bir yönetim anlayışı geliştirilmiştir. Böylece yönetim sistemi karma/melez bir nitelik taşımaya başlamıştır (İnalçık, 2015, s. 140).¹ Önce sorunsuz devam eden bu sistem zamanla aksamaya başlamış ve yozlaşmıştır. Memlûk beylerinin iltizam sistemi sayesinde ekonomik olarak güçlendikleri ve aralarında iktidar mücadelesinin yaşandığı karakteristik bir dönemde Fransa ve İngiltere Mısır ile ilgilenmeye başlamıştır. Fransa'nın dış politikasında Mısır'ın oldukça önem kazandığı görülmüş, âdeta *işgal edilmesi zorunlu hâle gelmiştir*. Kendisini İskender gibi hayal eden Napolyon aynı zamanda güç yetiremediği İngiltere'yi zarara uğratmak niyetiyle de Mısır'ı işgal etmiştir (Soysal, 1999, s. 217-226).

Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi (1798) üzerine Osmanlılar Fransızları Doğu Akdeniz'den uzaklaştırmak için İngilizlerle iş birliği yapmıştır. Mısır'ın kaderi, Fransız işgalinden bir müddet sonra iktidara getirilen ve uzun süren saltanatıyla (1805-1848) gerçekten de önemli bir tarihi simgeleyen Mehmet Ali Paşa'nın (1771-1849) eseri olacaktır. Mısır'da, hem “*modern*” bir ulus-devletin başlangıcı hem de “*bölgesel bir imparatorluk*” oluşumu, taşra özerkliğinde özgün bir tecrübe hâlinde yaşanacaktır. Tabiatıyla Mısır'ın Osmanlıdan kopuşu ve bunun etkileri 1840'lı yıllara kadar hissedilen uluslararası bir krizin *Şark Meselesinin* ana maddesi olmuştur.

1832 yılını Şark Meselesine başlangıç olarak alan Fransız yazar Guillaumot, Mısır'da kaydedilen ilerlemenin gururunu yaşayan Mehmet Ali Paşa'nın halkını yükselttiği refah derecesinde güçlü ve akıllı olarak nitelendirmektedir. Kendisini dar bir alana hapsetmek isteyen Sultan Mahmut'a rağmen çevresini genişletmek arzusundaki bu ele avuca sığmaz Paşayı çok cesur bulmaktadır. Karşısındaki

¹ Mısır, Yavuz Sultan Selim (1470-1520) tarafından Ridaniye savaşıyla Memlûklerden alınarak (922 Zilhicce) Ocak 1517'de Osmanlı hâkimiyetine dâhil edilmiştir (Uzunçarşılı, s. 292). Mısır önce Memlûk sonra da Osmanlı döneminde, Akdeniz'in Doğu havzasının ana merkezi olmuştur. Osmanlılar, Mısır'da kendi idari tarzlarını buradaki koşullara uydurmayı başarmışlardır. Mısır, daha sonra “*Fransa için ticari ve stratejik önem arz etmiştir. Napolyon Bonapart (1769-1821)'ın yükselişi ve askeri başarılarıyla birlikte Fransa Doğu'da emperyalist bir politika takip etmeye başlamıştır. Burada oryantalist Volney'in, Napolyon'a Mısır'la ilgili ilham ve bilgi kaynağı olan Considérations Sur La Guerre Actuelle Des Turcs adlı eserinin de rolü büyük olmuştur.*” (Uygur, 2017, s. 571). Nitekim Napolyon Doğu'da büyük zaferler kazanmak hayaliyle 1 Temmuz 1798'de Mısır'ı işgal etmiştir. Eyyübiler'den devralınan devlet idaresi Memlûkler'de idari, siyasi ve iktisadi görevler merkeze bağlı vilâyet ve eyaletlerin emirleri tarafından yürütülen bir sultanlık şeklinde askerileştirilmişti (Yiğit, 2004, C. 29, s. 96).

sultanı ise devlet adamını oluşturan bilge yeteneklerden yoksun biri olarak gördüğü anlaşılabilir yazar, ikili arasındaki kaçınılmaz savaşın sıradan bir mücadele olarak görülmesinin yanlış olacağını açıklamıştır. “*Bu mücadele iki prensibin kavgasıdır: köhnemişlik ve medeniyet; birisi inkişaf, diğeri barbarlığın karanlığıdır*” (Guillaumot, 1870, s. 3).

Desages’ın Raporlarında Fransa’nın Mehmet Ali Paşa’ya Yaklaşımı

İstanbul’daki Fransız Büyükelçi General Guillemont’un yanında çalışan Emile Desages (1793-1850)² Mısır’ın Fransız dış politikasındaki yerini tarif ederken, en büyük rakibi İngiltere’nin İstanbul sefirinin tavrına göre politika geliştirerek hamleler yaptığını belirtmiştir. *Temmuz Monarşisi*’nin dış politikası bağlamında konjonktürel yaklaşımlar sergileyen Fransa’nın Akdeniz’de yaşanan her probleme karşı büyük ilgi duyduğu bu raporlarda gözler önüne serilmiştir. Desages’in raporlarına göre Fransız kamuoyu ise tıpkı Yunan isyanlarında Yunanlıları desteklediği gibi burada da Mısır politikalarını benimsemiş ve Mehmet Ali Paşa’ya ciddi bir destek vermiştir. Zira *Napolyon Mısır’ı Fransa’ya kazandırmak istemişti*.

Şüphesiz Mısır ordusu Fransız mühendisler tarafından sağlanan teknik donanım ve mukavemet sayesinde Osmanlı ordusunu perişan etmişti. Aslında Mehmet Ali Paşa Fransız kültür ve tekniğine pek aşina idi, yani Mısır Fransa’ya çok yakındı ve İngiltere’nin Akdeniz’deki çıkarlarını Fransa adına sınırlandıran kıymetli bir müttefik olabilirdi. O halde Fransa’nın Osmanlı yerine Mehmet Ali Paşa’yı desteklemesi Doğu politikasının tabii bir sonucu olacaktır (Jorga, 2005, s. 1910/3008). Bu durumda diğer devletler de bu politikanın karşında yer alacaklar. Fakat Şark Meselesine bir başka açıdan bakmak gerekirse, bu her şeyden önce Avrupa’nın *hasta adamı* etrafında bölgesel bir dengeyi korumak isteyen Avrupalı diplomatların *fantezisiydi*. Fransa’nın tam yetkili temsilcisi Marki d’Eyragues yayımladığı hatıralarında bu durumu şu sözlerle açıklamaya çalışmıştır:

² Emile Desages, büyükelçiliğin önce ikinci, sonra birinci kâtibi olarak görev yapmıştır. Daha sonra Fransız Dışişleri Bakanlığı’nın siyasi direktörü olarak kritik göreve getirilmiş, yirmi yıl boyunca Fransız diplomasisinin bütün sırlarına vâkıf olan Desages’in özel yazışmaları Fransız Dışişleri Bakanlığı arşivi tarafından satın alınmıştır. *Şark Meselesini Temmuz Monarşisi*’nin dış politikası çerçevesinde ele alarak Fransa’ya önemli kazanımlar sağlayan Desages’in koleksiyonunda sadece resmî diplomatik yazışmaların kopyaları değil, aynı zamanda çok sayıda bilgi notu, rapor ve Fransız temsilcilerden gelen kişisel mektuplar da bulunmaktadır. Ek 1, Ek 2, Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi (MAE) Desages, Ambassade de France, PA 60 (37); MAE, PA 60 (38).

İstanbul'da Lord Ponsonby tarafından temsil edilen İngiltere, Bâbüâli'yi Mısır'a karşı düşmanlık yapmaya yeniden çağırmıştır. Padişahın tutkusunu ustaca pohpohlayarak, ona İngiltere'nin desteğini vadetmiş ve Konya'daki felaketin kendisinden kopardığı tavizleri tersine çevirebileceği yönünde kışkırtıcı bir tutum izlemiştir. Bunun aksine Fransa ise Mehmet Ali'ye âşık, Fransız basınının ve kamuoyunun açık bir biçimde onayladığı hayallerini paylaşıyor, hatta yaşıyor, ama buna rağmen Paşayı korumayı reddediyor ve zorlayıcı tedbirler yerine dostluk vad ediyor. Fransa, Paşa ve sonraki mirasçısı hanedan yöneticileriyle bu topraklarda dostça ilişki kurmak istemektedir (Méneval, 1876, s. 42).

Osmanlı arşiv belgesinde ise Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlık talebini Fransız Hükümeti'nin desteklemediği görülmektedir. "*Journal de Smyrne*" gazetesinde yayımlanan bu konudaki bir yazının tezkibi hakkında Fransa sefaretini birinci tercümanı Lapierre'e gönderilen mektup ilginç bir ayrıntıya işaret etmektedir. Burada Fransız Büyükelçiliği "*Journal de Smyrne*"de ortaya atılan iddiayı çürütmek zorunda olduğunu dile getirmiştir. Bu iddia "*le journal des Débats*" gazetesinden yapılan bir alıntı haberdur. Elçilik bu gazetenin, Fransa'nın Mısır Paşasının bağımsızlığını desteklediği yönünde çıkan haberi doğrulamış; ancak, söz konusu gazetenin Fransız hükümetinin resmi bir yayın organı olmadığını hatırlatarak dikkate alınmamasını tavsiye etmiştir. Fransa'nın büyük bir Şark Meselesi olarak gördüğü Mısır meselesinde Mehmet Ali Paşa'nın destekleyicisi ve taraftarı olmadığını, aksine Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünü desteklediğini deklare etmiştir. Hatta İstanbul Büyükelçiliği'nden bir mektubu Nuri Efendi'ye³ iletmesini istemiştir. Büyükelçiliğin tercümanı Lapierre'e hitap eden bu mektubun devamında emredici bir üslup kullanılmıştır: "*Tekrar ediyorum, Mısır paşasının fevkalade yıkımı, Türkiye'yi zarar göreceği bir savaşa sürükleyecektir. Hâlâ ikna olmayan Nuri*

³ Divan kaleminden yetişen Mehmet Nuri Efendi (1773-1843) Paris büyükelçiliği yapmış bir diplomattır. Mehmet Nuri Efendi dönemin siyasi gelişmeleri çerçevesinde Mustafa Reşit Bey ile becayış edilerek Paris elçiliğine atanmıştır. Mehmet Nuri Efendi, İngiltere ve Fransa ile Cezayir ve Mısır meseleleri hakkında görüşmeler yapmıştır. Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali karşısında diplomatik olarak istenen başarıyı gösteremediği için azledilmiştir. Nuri Efendi birinci Paris Büyükelçiliği görevi (1836-1837) sırasında İngiltere'nin desteğini almak için çok uğraşmıştır. 24 Ekim 1839 tarihinde ikinci kez elçiliği onaylandığında Fransa Kralı'na Nâme-i Hümâyün'ü teslim ederek görevine resmen başlamış ve büyükelçiliği boyunca Mısır meselesi ile ilgilenmiştir (Sonay, 2020, s. 967- 972). Nihayet Nizip Savaşı'nı Osmanlı kaybedince İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya harekete geçmiş, meselenin kesin çözümü için Londra'da uluslararası bir konferans düzenlenmesine karar vermişlerdi. Osmanlı, Mehmet Nuri Efendi'nin Paris elçiliğine atandığı sırada Londra'ya konferans için gitmesini istemek zorunda kalmıştır. Nuri Efendi burada İngiltere ve Avusturya'nın desteğine güvenmektedir. Yani Fransız politikasına karşı gelmektedir. Bu süreçte Nuri Efendi Fransızları epey yormuşa benziyor.

Paşa, patlak verecek olayların kaygısını taşııyorsa, o zaman bu gibi kritik olaylar karşısında Fransa'nın yumuşak tutumu neden doğru olmasın? Nuri Efendi'ye ülkesinin çıkarlarının bu yönde olduğunu hatırlat!" (BOA, HR SYS 965/8, 16/10/1838).

Öte yandan, diğer Avrupa devletleri *Londra Konferansı'na*, Avusturya şansölyesi Metternich (1773-1859)'in tavsiyelerine uygun olarak 1840'ta katılmışlardır. Şüphesiz Rusya'nın İngiltere'yi Mehmet Ali Paşa'ya karşı kışkırtma çabaları başarısız olmuştur. Öte yandan bu devletlerin görüşleri birbirinden çok farklı olduğu için herhangi bir karar alınamamıştır. Fransa, Suriye ve Mısır'ı mevcut Mısır valisi ve mirasçıları için bağımsız bir devlet hâline getirmeyi teklif etmişti. İngiltere ise daha önceki gibi *"ancak hayat boyu olmak kaydı ile Mısır'ın yanı sıra sadece Akkâ ve Güney Berrüşşam bölgesinin verilmesinden yana idi. Avusturyalılar ise Osmanlı sultanına güçlü bir destek ordusu göndermekten yana görüş bildiriyordu."* (Jorga, 2005, s. 1870/3008). Netice itibarıyla Avrupalıların Londra'daki müzakereleri sonuçsuz kalmıştır. Fakat Fransa olmaksızın Rusya, İngiltere, Avusturya ve Prusya arasında müzakereler devam ettirilmiş ve böylece, Şark Meselesi hakkında *Dörtlü İttifak Antlaşması* gündeme gelmiştir (Armaoğlu, 2010, s. 319-323).⁴

Desages'in raporunun bir bölümünde özellikle 1839 yılına vurgu yapılarak gözden düşen veya yıldızı parlayan, kısaca öne çıkan veya çıkması muhtemel Osmanlı devlet adamları hakkında düşünce ve görüşler açıkça dile getirilmiştir. *"1839 yılında Türkiye'de devlet adamları ve olaylar üzerine bilgiler"* başlıklı bu değerlendirme yazısında, Fransız diplomatların meşru veya gayrimeşru yollardan topladıkları bilgi ve belgeler çerçevesinde nesnel veya objektif duygu ve düşüncelerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Şüphesiz saraya yakın ajan diplomatlardan sürekli akan istihbarî bilgilerin analizi söz konusudur. Ayrıca İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'ne Londra, Berlin, Viyana ve Avrupa'nın irili

⁴ Daha sonra Fransa da dâhil olmak üzere *Şark Meselesi* bağlamında Mısır meselesinde aralarında mutabık kalan beş devletin İstanbul'daki elçileri 27 Temmuz 1839'da Bâbiâli'ye ortak bir nota vermişlerdir. Bu nota çerçevesinde adı geçen devletler Osmanlıyı kendi başına kendi valisi ile anlaşma yolunu kapatmış ve böylece Osmanlıyı *kolektif vesayet* altına almışlardır. Bu beş devletli cephe birliği *notayla* ortak hareket ederken bile bilhassa Fransa ve İngiltere çözüm konusunda farklı düşünüyorlardı. Fransa Mehmet Ali'nin kazanımlarını elinde tutması yönünde politika izlerken İngiltere'nin başka planları vardır. Fransa'yı devre dışı bırakmak isteyen İngiltere Fransa'nın Mehmet Ali vasıtasıyla kuzey Afrika'da bir imparatorluk peşinde koştuğuna inanıyor ve inandırmıyordu. Sonuçta İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston Rusya, Prusya ve Avusturya ile anlaşarak 15 Temmuz 1840'da Londra'da bir konferans düzenlemiştir. Bir *Konvansiyon ve ayrı bir senetten* oluşan antlaşmayı yapan dört devlet Osmanlıya da yardım edeceklerdi. İşte bu süreçte yalnız kalan Fransa kendisini hakaret uğramış saymıştır (Armaoğlu, 2010, s. 319, 322-323).

ufaklı şehirlerindeki Fransız diplomatlardan gelen-giden resmî veya gayriresmî yazışmaları ihtiva eden bu raporlar da Mısır meselesinin aslında bir Şark Meselesi olarak kabul gördüğünü göstermektedir. Fransız politikaları bu diplomatların raporları doğrultusunda anlık kararlarla şekil almaktadır.

Adı geçen raporun *Doğu'nun Statükosu* başlıklı bölümünde, Osmanlının Rusya'ya bağımlı hareket ettiğini belirten Fransız diplomatlar, Sultan Mahmut'un vefatını memnuniyetle karşılamışlardır. Desages, sultanın bir Fransız diplomatına "Fransa ve İngiltere bana sadece dostluktan söz ediyor, ama Cezayir'in işgali, Navarin faciası ve Mısır paşasına destek veren politikaları yüzünden artık ne Fransa'ya ne de İngiltere'ye güveniyorum." şeklinde ifade ettiğini belirtmiştir (MAE, Desages PA 60 (38), s. 159). Dolayısıyla Desages, Sultan Mahmut'un beklenmeyen vefatını Avrupa ve hatta kendi imparatorluğu için *mutlu* bir olay olarak kutlayabilmiştir. Reşit Paşa'nın Avrupa'daki görevi artık tamamen değişecektir. Zira Abdülmecit tahta çıkmıştır. İstanbul'da artık yeni bir dönem başlamıştır. Fakat İstanbul'daki Fransız diplomatlar genç sultan için bir müddet daha sabırla beklemeyi uygun görmekteyler. Yeni hükümdar Abdülmecit yaşı itibariyle henüz bir çocuk ve üstelik babası tarafından ihmal edilen eğitimiyle de zayıf bir padişah olarak görülmüştür. O halde şimdilik padişah arka planda kalacak, yeni hükümet ricali yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan Babiâli önem kazanacaktır. Bundan dolayı devleti yönetecek kadro Fransız diplomatlar tarafından mercek altına alınmıştır. Önemli şahısların, mizaçları, devlet yönetme becerileri, zayıf yönleri, ahlaki davranışları, maddi ve manevi değerleri, mal ve mülkleri, günlük alışkanlıkları, eğitim durumları, siyasî pozisyonları, ailevi durumları, mazileri ve benzeri özel hususları Fransız Dış ilişkiler Siyasi Direktörlüğü'ne bildirilecektir (MAE Desages, PA 60 (38), s. 159).

Mustafa Reşit Paşa (1800-1858)

Elçilik raporlarında tabiatıyla ilk ele alınan kişi *Koca Mustafa Reşit Paşa* olmuştur. Buna göre, çiçeği burnunda Sultan Abdülmecit'in tavrını takip edecek olan Reşit Paşa, hiçbir fırsatı kaçırmayacak kadar zeki birisidir. Hatta olayları sabırla bekleyip takip edecektir. Gerektiğinde *özel aşkı* için birtakım tasarruflar yapabilecek bir karakterdedir. Reşit Paşa Avrupa'da herkes tarafından nazik ve kibar olarak kabul görmüştür. İstanbul'da Sultan Mahmut döneminde İngiliz Büyükelçisi Lord Ponsoby'nin sırdaşı olduğu ve asla ondan bağımsız hareket

edemediği ya da İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'dan⁵ habersiz politika yapamadığı da bilinmektedir. Desages'ın koleksiyonundaki bu raporda, Kraliyet Koleji üyesi, kralın tercüman sekreteri Alix Desgranges (1793-1854) Reşit Paşa hakkında tuttuğu notları ve gözlemlerini şöyle aktarmıştır:

Onun, aynı zamanda Ruslar tarafından tehdit edildiğinden şüphelenmekteydim. Merhum sultanın gücünün farkında olduğu için cesur davranmak istemişti. Kral ve kraliyet ailesinden gördüğü hüsnü-kabul onu sınırsız şımartmış. Zekâsı ve çıkarlarına düşkünlüğü bakımından zaten o bir Fransız gibi. Zira Fransız fonları satın aldı. Fransa'yı ve Fransızları seviyor. İstanbul'daki Fransız etkisinden de memnun. Olağanüstü şüpheli olduğu için gelecek şoklara karşı gardını alması gerek ve acil resmî yazılara çok dikkat etmesi gerekli. Meslektaşlarının üzerinde etkisi ve üstünlüğü, kendisini mazur görmeseler dahi hissedilmektedir. Tecrübeyle hatalarının düzeleceğini ümit ediyor, rekabete dâhil olarak pek çok işi üstlenecek. Önceki sultanın bazı reformları boşa gidecek ve Reşit Paşa daha radikallerini teklif edecek. İşte bu bakımdan onu biraz ılımlı hâle getirmek gerekecek. İmparatorluktaki gayrimüslimlerin şartları hususunda ve bu bağlamda Fransa'nın çıkarları doğrultusunda temel meseleleri ona göstermek için yine araştırma yapacağım (MAE Desages, PA 60 (38), s. 191-192).

Rapora genel olarak bakıldığında 1839'da Babiâli'nin içinde bulunduğu durum son derece kritiktir, olası bir kriz her an kapıdadır. Bu koşullar göz önüne alınınca, yani Babiâli'nin iç yönetiminin bitmez tükenmez entrikaları nedeniyle halka sunulmak üzere hazırlanan Tanzimat reformlarının, bir çeşit dış müdahale ya da dış destek olmaksızın gerçekleştirilemeyeceği kanaati uyanmıştır. Reformlar hususunda kararlı olan Reşit Paşa'ya göre *Avrupa güçler dengesinin muhafazası için Osmanlı Devletinin korunması talep edildiğinde*, durum değişecektir. Bu talep, devletin gücünü olumlu yönde etkileyecek ve halkın refahını sağlayacaktır, yani bu desteğin sultana ve halka herhangi bir olumsuzluk yaratmayacağı bilinmeli ve böyle

⁵ Henry John Temple (1784-1765) İngiltere'nin köklü bir ailesinden gelen Vikont Palmerston, Lord Palmerston olarak bilinir. İngiltere Dışişleri Bakanıdır. 1830-1834, 1835-1841 ve 1846-1851 yılları arasında üç defa bu göreve atanmış ve bu dönemlerde Osmanlı'nın ıslahat hareketlerini şekillendirmeye çalışanlardan biri olmuştur. Lord'a göre, ülkesinin menfaati bu desteği gerektiriyordu. Bu konudaki en büyük yardımcısının dönemin İstanbul Büyükelçisi Lord Ponsonby (1770-1855) olduğu görülecektir. Osmanlı'yı Rus baskısına ve tehdidine karşı desteklemiş, içerde ordu, bürokrasi ve mali sistem reformlarını da gerekli görmüştür. Lord Ponsonby'nin, 8 Haziran-9 Kasım 1832 tarihleri arasında Napoli elçisi, 27 Kasım 1832-1841 yılları arasında İstanbul büyükelçisi ve 10 Ağustos 1846-31 Mayıs 1850 tarihleri arasında Viyana büyükelçisi olarak da görev yaptığı bilinmektedir (Çolak ve Aydar, 2017, s. 31).

izah edilmelidir. Raporda dikkat çeken bir başka ifade şöyle kaleme alınmıştır: “*Reform önerileri sadece bir devletten değil, büyük güçlerin meydana getirdiği bir ittifaktan gelmelidir. Böylece eğer bu devletlerden biri Babıâli'nin iç meselelerine tek başına müdahale etmek isterse, bu sıra dışı olay o devlete bahane ya da hareket noktası olarak hizmet etmeyecektir*” (Dönmez, 2011, s. 10-11).

Desgranges, Reşit Paşa'yı daha iyi anlatmak için dönemin siyasi atmosferini de eklemeyi ihmal etmemiştir. Eski alışkanlıkları değiştirmenin güçlüğü vurgulanmıştır. Bu Tanzimat reformlarının dinin esaslarına ters düşmemesi gerekmektedir. Avrupa bunu göz önünde bulundurarak desteklerse halkın sempatisini de kazanabilir yargısı dile getirilmiştir. Danıştay Siyasi Direktörü Desages'a hitaben yazılmış 8 Ağustos 1839 tarihli bir belgede Desgranges, Mısır meselesinde müzakereci Sârim Efendi'nin⁶ Mehmet Ali'ye gizli talimatlar vermeye geldiğini açıklamaktadır. Raporda, Mehmet Ali Paşa'nın veraseti ve Akka'nın yönetiminin kendisine verilmesini içeren gizli talimatları teslim etmekle görevli Sârim Efendi görüşmelere çoktan başlamıştır. Sârim Efendi geri dönmek üzereyken Mehmet Ali, Suriye'nin büyük bir kısmını da yönetimine dâhil etmek istemiştir. Desgranges, benzer iddiaları gündeme getirmiş ve Osmanlı devlet adamlarını her daim takipte olduklarını açıkça şu şekilde beyan etmiştir: “*Mehmet Ali Paşa Rusya'nın temsilcilerine bu yazılı pusulayı kişisel posta yoluyla verdi. Bunun üzerine Babıâli, müdahale etmeyen Sârim Efendiyi geri çağırdı. Kısa belgede bu görüşmenin akıbeti bilinmiyor fakat gelişmeler her an takip edilmektedir*” (MAE Desages, PA 60 (38), s. 155).

Babıâli-Mısır çekişmesinden Rusya'nın faydalanmaya çalıştığını gözlemleyen Fransız diplomatlar bazı devlet adamlarının şüpheli ölümünden de söz etmişlerdir. Buna göre, Avrupa tarafından görmezden gelinen Seydâ Efendi'nin zehirlendiği, Pertev Paşa'nın ve damadı Vassaf Efendi'nin ölümü hatırlatılmıştır. Bu şüpheli ölümleri aslında Avrupa'nın bildiğini iddia eden Fransız diplomat bu cinayetler

⁶ Yaklaşık üç ay sadrazamlık yapan İbrahim Sârim Paşa, (1801-1854) 1833'te Mehmet Ali Paşa ile görüşmek üzere Dîvân-ı Hümâyün âmedcisi Reşit Bey'e vekâleten Ali Paşa'nın niyetini öğrenmek ve bir uzlaşma sağlamak niyetiyle Mısır'a gönderilmiştir. 1837'de Victoria tahta çıkınca Mısır meselesine vakıf olması ve İngiltere'nin yardımını temin etmek amacıyla Londra büyükelçiliğine tayin edilmiştir. Büyükelçiliği sırasında Mısır ve Cezayir meselelerinde İngiltere'nin desteğini almaya çalışmış, fakat pek anlaşılamadığı Mustafa Reşit Paşa'ya bu görevi devretmek zorunda kalmıştır (Yavaş, 2016, s. 625).

yüzünden Avrupalıların Babıâli'den uzaklaştırıldığını ileri sürmektedir.⁷ Ona göre Avrupa bunlara şiddetle itiraz etmeli, uyarı ve benzer beyanlarını Babıâli'ye iletmelidir (MAE Desages, PA 60 (38), s. 142).

Ahmet Fethi Paşa (1801-1858)

Desages'ın koleksiyonunda ele alınan ikinci kişi, “sultanın yanında yetişmiş olmasından başka muhtemelen herhangi bir meziyeti olmayan, hâlen Paris büyükelçiliği görevini yürüten” diye tanımlanan Ahmet Fethi Paşa'dır. Türkiye'de olsa sadece bir taşra yönetebilecek kabiliyette dediği Ahmet Fethi Paşa'nın⁸ İstanbul'da ve Avrupa'da doğruluk, düzen ve adalet gibi pek çok konuda çok konuştuğunu belirtmiştir. Raporda Paşa hakkında yapılan değerlendirmede “Söylediklerinin hiçbirinin gerçekleşmeyeceğini Paşanın kendisi de biliyor, zira eylemleri söylemlerinin aksi yönünde” şeklinde bir cümle dikkat çekmiştir. Desgrange'ın Paşa hakkındaki oldukça olumsuz gözlemleri de raporda yer almıştır: “Bütün Türkler gibi Paşa da boş yere bu kadar konuşuyor, zira hiç muhalefet görmeden iyi yapıyormuş gibi kolayca gösterişe yönelecektir” (MAE Desages, PA 60 (38), s. 191-192). Ahmet Fethi Paşa'nın daha sonraki hayatında lüks yaşama hevesi bu değerlendirmeyi kısmen doğrulamış gibidir.

Hüsrev Paşa (1769-1855)

Bir başka Osmanlı devlet adamı Hüsrev Paşa hakkında başlayan cümle “Karakterini düzeltmeyi taahhüt edemeyeceğim yaşlı Hüsrev Paşa, gerçekten ne bir fikri ne bir duygusu olan ne de hiç kimseye benzemeyen gerçek bir bukalemun” şeklinde kaleme alınmıştır. Raporda, Hüsrev Paşa diğer devlet adamlarından daha fazla Fransız, en küçük bir reel otoriteye hemen boyun eğen ve çevresi geniş bir

⁷ Edirne valisi Emin Paşa'nın davet ettiği bir yemek sonrasında Pertev Paşa, sultanın kendisi hakkında çıkardığı ölüm fermanını görmüş, daha doğrusu Emin Paşa tarafından gösterilmiş ve masanın üzerine içmesi için bir zehir konulmuştur. Hiç itiraz etmeden, karşı koymadan zehiri için Paşa, zehir etkisini kısa sürede göstermeyince dört hizmetçi tarafından boğularak öldürülmüştür (Alric, 1892, s. 2).

⁸ Rikâpdar Hafız Ahmet'in oğlu Ahmet Fethi Paşa (1801-1858) Enderun'dan yetişen aslında iyi bir asker ve dirayetli bir devlet adamıdır. Fethi Paşa aynı zamanda Batı kültürüne aşina Fransızca bilen, Batı'yı iyi tanıyan, iyi bir hatip ve bilgili bir aydındır. II. Mahmut kendisini çok severdi. Mustafa Reşit Paşa ile sürekli bir rekabet ve çekişme içinde olmuştur. II. Mahmut'un kızı Atiye Sultanla evli olması yani damatlığının yanı sıra, büyükelçilik, Meclis-i Valâ üyeliği, Tophane müşirliği, Ticaret nazırlığı gibi önemli görevlerde bulunması Fethi Paşa'nın saltanat müsteşarı gibi hareket etmesine yol açmıştır. Buradaki Fransız temsilcinin belirttiği gibi iyi bir hatiptir (Hut, 2016, s. 451).

insan olarak görülmüştür. Geçmişteki etkisine ve yaşına bakarak hükümetin diğer üyeleriyle ilişki kurabileceği öngörülmüştür. Fransız diplomatın kaleminden Paşanın tasviri oldukça kısa olmuştur.

Sadece bu yüzden onu başkan olarak görecekler, zira yaşı sabırlı olmasını sağlayacak ve her türlü iç işlerinde bu meziyeti gerekli olacak. Ben bu yaşlı adamı 1838 yılında çok sık görmüştüm. Onda, şaka yaptığında veya sakince konuştuğunda olayları ayırt edemeyen basit bir palyaçoluk gördüm. Bir rol oynayabilir mi? Rol alma kabiliyeti yüksek. Zaten dediğim gibi Fransa'ya hiçbir düşmanlığı yok (MAE Desages, PA 60 (38), s. 193).

Desages'ın koleksiyonundaki Desgranges'in hafife aldığı Hüsrev Paşa Osmanlı tarihine entrikalarıyla, başarılarıyla ve yetiştirdiği çok sayıda devlet adamıyla damga vurmuş, oldukça uzun yaşamış son dönem Enderun paşalarındandır. Fransız temsilcinin bu bilgilere sahip olmadığı düşünülemez, ancak ilerleyen yaşından dolayı ve üstelik Mehmet Ali Paşa ile rakip olmaları ve Fransızlara sempati duyması sebebiyle bu değerlendirmeyi yapmıştır. İncalcık, Hüsrev Paşa'nın II. Mahmut döneminde yeni orduyu kurmak üzere seraskerlik makamına getirildiğini, daha sonra Mısır'ı Fransızların elinden kurtaran donanma ile birlikte Mısır'a gitmesiyle yıldızının parlamadığını belirtmiştir. Buna göre gösterdiği başarıdan dolayı vezirlik rütbesiyle İzmir sancağı verilir ve daha sonra bir yıl üç ay görev yapacağı Mısır'a (1801) vali tayin edilir. Kargaşa halindeki Mısır'da asayişin sağlanmak için Nizâm-ı Cedîd ordusunun kurulmasına çalışan Paşa İngilizlerle birlikte Fransızlara karşı savaşırken Avrupa askerî teşkilâtı ve harp usullerini öğrenir (İncalcık, 1999, s. 41). Osmanlı-Rus harbinde yararlılık gösterince Kaptan-ı deryalığa getirilir. Zaman zaman gözden düşer, fakat daha sonra çeşitli şehirlerde valilik yapar (Shaw, 2008, s. 458). Mora isyanına ikinci kez *Kaptan-ı deryâ* olarak katılan Hüsrev Paşa, bu isyanlar sırasında Mehmet Ali ve oğlu tarafından İstanbul'a şikâyet edilmiştir. Görevi suiistimalden yargılanıp ceza aldığı görülmüştür (Akyıldız, 1993, s. 197).⁹

Hüsrev Paşa Bâbüâli'de olsun sarayda olsun fevkalade etkili bir devlet adamı olmuştur. Devlet iktidarını fiilen kendi eline geçirecek kadar muktedir bir paşadır. Öyle ki "*Bâbüâli her işte onun da fikrini sormak ihtiyacını duyuyor ve kendiliğinden bir şey yapamıyordu.*" (İncalcık, 1999, s. 41). Üstelik kendi yetiştirdiği adamlarını devlet makamlarına getirirken birtakım idari değişimler de yapacak kudretteydi.

⁹ "Hüsrev Paşa, rüşvet almak suçundan meclisçe, memuriyetten ebediye men, maaşının kesilmesi ve 8 ayı inzibat altında olmak üzere iki sene sürgün cezasına çarptırılmıştı (Evâil-i CA 1256/1 10 Temmuz 1840, Mühimme-i Mektûbi, Nr. 9, s. 128-129).

Desgranges'ın da bildiği gibi Mehmet Ali ile Hüsrev Paşa arasındaki büyük mücadele böylece başlamış olur. Mısır meselesi sürecinde Koca Hüsrev Paşa statüsünü, mevkiini gücünü, nüfuzunu koruyarak bu mücadeleden güçlenerek çıkmıştır.¹⁰ Mısır siyasetinde yine ciddi rol oynamış ve yalısında olağanüstü meşveret meclisleri toplanacak kadar öne çıkmıştır. Tam bu sırada Sultan Mahmut ölmüş, yerine Abdülmecid geçmişti. Bu süreçte büyükelçilik raporlarının düzenlendiği göz önüne alınırsa diplomatın yaptığı bu değerlendirme eksik kalmaktadır. Çocuğu olmayan, ama pek çok köleyi özel hocalar vasıtasıyla evlâdı gibi yetiştirip devlet kapısına çıkararak Hüsrev Paşa, Osmanlı devlet idaresinin temel kurumlarından olan “gulâm sistemi”nin son büyük temsilcisi olarak görülmelidir. Zira bütün bu devlet adamlarını nüfuz ve hâkimiyet için bir araç olarak kullanmasını bilmiştir (İnalçık, 1999, s. 44). Hüsrev Paşa, güler yüzlü, nüktedan, cömert, işgüzar, fazla tedbirli ve bütün bunları sağlayan çok ince bir zekâyâ sahip bir kimse olarak görülmüştür.

Aynı belgede Desgranges, *Saraya politik etkisi olan iki unsur* alt başlığıyla Desages'a bilgi vermeye devam etmiştir. Sultanın kayınbiraderi Halil Paşa o kadar hırslı ki *karısı* üzerinden politikaya etki etmekte, bu yüzden saraya her gün gelip üç dört saat kalmakta ve burada çok şey yapacak gibi görünmektedir. İkinci kişi ise, Sultanın annesi, oğlunun yanında *çifte rekabete* teşebbüs etmektedir. Zira kendisi aynı zamanda Halil Paşa'nın kayınvalidesi Saliha Sultan'ın da annesidir. Desgranges'a göre, Hüsrev Paşa'nın yıldızı parlamaktadır. Bu durum valide sultanın gözdesi olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer vezirler arasından Sadrazam Halil Paşa'ya rakip olabilecektir. Görünüşe göre yaşlı Hüsrev Paşa genç hükümdarının yanında saatlerce kalabilecek yaşta ve pozisyonda değil. Rıza Paşa ise saraydaki bütün iç meselelere hâkim birinci kişidir. Mâbeyn kâtibi aynı zamanda mâbeyn sekreteri olarak sultanın etrafındaki her şeyden haberdar olan en kötü karakter ise Tevfik Bey'dir. Desgranges son cümlesini yazarken ilginç bir tespitte bulunmuş ve şöyle demiştir: “*Karakterleri icabı Hüsrev'e adanmış bu iki adam önerilebilir.*” Fransız diplomasisine yön verenlerden biri olan Desages'a hitaben yapılan bu devlet adamları profili diğer kişilerle devam etmektedir.

¹⁰ 6 Aralık 1839 tarihinde Gülhane Hattı Hümayunu bütün eyaletlere gönderilirken Mehmet Ali Paşa'ya Sadrazam Hüsrev Paşa'nın emri doğrultusunda fermanla beraber buyruldu da gönderilmiştir. Birbirlerinden hiç hoşlanmayan hatta nefret eden paşalar duygularını resmi yazışmalarda dahi hicivli, iğneli tarzda ortaya koymuşlardır (Noviçev, 2012, s. 364-366).

Halil Rifat Paşa (1795-1856) ve Mehmet Said Paşa (?-1869)

Desages'ın raporunda Halil ve Said paşalar tek bir başlık altında karakterlerine ve görevlerine göre ele alınmıştır. “Sultanın ilk damadı Halil Paşa ne esprili ne de zeki birisi, fakat sanki böyleymiş görüntüsü veriyor. Neşeli, övünge ve patavatsız, biraz Fransızca konuşabiliyor, Sultan Mahmut'un reformlarına karşı çıkmıyor. Yönetimde doğruluk ve ilgisizlik örneği olmayacak.” Paşalar hakkında aşağıdaki ifadeler Fransız Dışişlerine bilgi notu olarak iletilmiştir:

Halil Paşa¹¹ Rusya büyükelçisi olduğunda hükümetten bağımsız bir çeşit sözleşme yapmıştı. Paşa derin tutkuları olan, imparatorluktan aldığı güçle hiçbir otorite tanımayan, karısından dolayı gururlanan yüksek mevki sahibi biridir. Ruslar onun üzerinden ve onun tarafından güç devşirmek isterse şaşırılmamak gerekir. Türkiye’de aristokrasi olmadığını hatırlamak gerekir, ancak paşalar despot birinin yanında hep beraber güce ortak olmak isterler. Sultanın ikinci damadı Said Paşa’ya¹² gelince, hâlihazırda seraskerdir, fanatik, inançsız, kıskanç, dar kafalı, ama sahip olduğu gücü kötüye kullanmayan birisidir. Bilhassa karısını kaybettikten sonra Halil Paşa ile mukayese edilemez. Gözden düştükten sonra kendisini evlatlık edinen Hüsrev Paşa ile temasa geçmiştir. İngiltere’de bulunan Reşit Paşa ile de iletişim kurmuştur. İstanbul’a mazeretini sunduğu bir özür mektubuyla, üç kişiye karşı ittifak oluşturarak çalışmaya gelebilir. Ben onu olumlu buluyorum ve yazışmalardan tanıyorum (MAE Desages, PA 60 (38), s. 193).

Aynı tarihlerde İstanbul’daki Fransız Büyükelçiliği’nin Bâbîâli’ye Fransa tebaasının ve himayesinde bulunan yabancıların ikamet, pasaport, muafiyet ve benzeri haklarının korunması hususunda elçi marifetiyle baskı yaptığı da görülmektedir. Fransız dış politikasının bir uzantısı olarak yapılan *himayeci* ve kışkırtıcı tavırlar Bâbîâli’ye takdim olunan takrirlerin tercümesinden anlaşılmaktadır (BOA, HR SYS 1921/30, 09/08/1838).

¹¹ Damat Gürcü Halil Rifat Paşa, Hüsrev Paşa tarafından yetiştirilen bir devlet adamıdır. 1828-1829 Osmanlı-Rus harbinde Rusya’ya elçi olarak gönderilmiştir. Aralıklarla dört defa Kaptan-ı Deryalık görevine getirilmiştir (Gülsoy, 2009).

¹² Serasker Damat Mehmet Said Paşa (?-1869) Mihrimâh Sultanla evlidir. Seraskerlik yapmıştır.

Akif Paşa (1787-1845)

Desages'ın karakterini tasvir ettiği bir diğer Osmanlı devlet adamı Akif Paşadır.¹³ Belgede paşa hakkında gayet olumsuz ifadeler yer almıştır. Ciddi ithamlarla başlayan bu değerlendirme yazısında Fransız diplomat, paşayı Türkiye'nin en *soysuz* devlet adamı olarak tanımlamakta ve onun hakkında aşağıdaki bilgileri üstleriyle paylaşmaktadır:

Bir yıldan beri emekli yaşıyor; Hüsrev ve Halil Paşalar iş birliği yaptığı sürece iktidar olamayacağına inanıyor. Hüsrev Paşa kendisinden nefret ediyor, aynı zamanda tedirgin de oluyor. Halil Paşa daha az nefret ediyor ki onunla yeniden arkadaş olabilmek için küçük bir şey yetecektir. Zaten Akif Paşa'ya, Halil Paşa'nın sultana ihanet ettiği ve gerçekten Akif Paşa'nın suçlu olduğu bir komployla suçlandığı söylenmektedir. Aslında hiçbir şey yoktu, fakat Akif Paşa hırçın ve küfürbaz olduğu için buna inanır ve Halil Paşa'yı suçlamakta acele eder. Akif'i kışkırtanlar bu sefer hemen, onu daha önce suçlayıp ifşa eden Halil Paşa'yı uyarırlar. Bu entrikayı bugün yönlendiren Finans nazırı Nafiz Paşa böylece aralarında güç devşirerek bir yıkım elde etmiştir. Burada araç ve amaç olarak kullandığı kişi Mustafa Kâmil Beydir"¹⁴ (MAE Desages, PA 60 (38), s. 193).

¹³ Fransız raporlarında "*devrinde kindar, kavgacı, huysuz, bedbin ve ikbalperest* olarak tanımlanan Akif Paşa (1787-1845) Osmanlı kaynaklarında rakibi Said Paşa olarak doğrulanırken kendisi hakkında daha farklı bir portre çizilir. Göreve getirildiği Reisülküttaplık *Umûr-ı Hâriciyye Nezâretî*'ne dönüştürülmüş ve kendisine "*efendi*" unvanı ve vezirlik rütbesi verilmiş ilk hariciye nâzırıdır. Pertev Paşa da siyasi rakiplerindedir. Paşa, Morning Herald'ın İstanbul muhabiri W. Churchill'i işlediği cinayetten dolayı hapsedirmiş fakat İngiliz sefaretinin buna derhal müdahale etmesine rağmen Paşa geri adım atmayınca hastalığı gerekçe gösterilerek azledilmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. (Uçman, 1989 s. 261-262; Kaya ve Siklon, 2012, s. 65-75).

¹⁴ Sıradaki devlet adamı Mustafa Kâmil Bey de birkaç satırla raporda tarif edilmiştir. Buna göre, Nafiz Paşa'nın entrikayı yönetirken Mustafa Kâmil Bey'den faydalandığı ifade edilmiştir. Rapordaki yorumlar oldukça dikkat çekicidir. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen bir mektuptan anlaşıldığı kadarıyla Kâmil Bey epey zamandan beri emekli parası almaktadır. Akif ve Halil Paşa'nın bir gün uzlaşabilecekleri mümkün görünmüyor. Elçilik raporuna göre, bu durumda Halil Paşa'nın, Akif'in en acımasız düşmanı olan Reşit Paşa'dan ayrılması gerekmektedir (MAE Desages, PA 60 (38), s. 193).

Abdurrahman Nafiz Paşa (?- 1852)

Raporda, *Mustafa Kâmil Bey* başlığı altında Nafiz Paşa diğer devlet ricaliyle bir arada birkaç cümle ile geçiştirilmiş hakkında pek bilgi verilmemiştir. Buna göre, Nafiz Paşa¹⁵ yönetimde değişimden söz etmekten pek hoşlanmayan gittikçe *zenginleşen* birisi olarak kaleme alınmıştır. Ayrıca Fransız diplomat tarafından Nafiz Paşa, Halil ve Reşit Paşa'nın düşmanı olarak görülmektedir. (MAE Desages, PA 60 (38), s. 193).

Ahmet Fevzi Paşa (?-1843)

Desages'ın kaleme aldığı büyükelçilik raporunda dönemin bir başka aktörlerinden Fevzi Paşa¹⁶ hakkında da bazı bilgiler verilmiştir. Buna göre “*Kaptan Paşa'nın, yani Ahmet Fevzi Paşa'nın vefat eden sultanın yanında çok büyük itibarı vardı. Fedakârca çalıştığı için bunu hak ediyordu. Esnek, becerikli ve sessiz biri. Reşit Paşa'yı sevmez, diğerleriyle hiçbir bağlantısı yok*” (MAE Desages, PA 60 (38), s. 193). Fevzi Paşa *ülkesine ihaneti düşünülemez birisi* olarak görülmüş ve çok kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Fransız diplomatın raporu kaleme aldığı tarih 27 Temmuz 1839 olarak kayıtlara geçmiştir. Halbuki bu süreçte Fevzi Paşa çok ciddi bir hata yapmıştır.

Raporda belirtildiği gibi Sultan Mahmut'a sadakatle bağlı olan Fevzi Paşa sultanın ölümünden hemen sonra İstanbul'daki güçlü paşalardan çekinmeye başlamıştır. Özellikle Sadarete gelen Hüsrev Paşa'nın düşmanlığından korkan Fevzi Paşa ileride *Firârî/Hain* sıfatının verileceği yanlış bir iş yapmıştır. Benzeri görülmemiş bir şekilde Osmanlı donanmasını, çatışma hâlinde olduğu düşmanı Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya herhangi bir anlaşma veya mutabakat olmadan teslim etmiştir. Bu durumu ihanet olarak değerlendiren diğer paşalar ve Avrupa kamuoyu şaşkınlıkla izlemiştir (Alric, 1892, s. 6). Fakat Osmanlı Donanmasıyla, 14 Temmuz'da Mısır'a ulaşmadan önce, Fransız donanma komutanı Amiral Julien Pierre Lalande (1787-1844) ile kısa bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmede bulunan

¹⁵ Nafiz Paşa, vezir rütbesiyle Maliye Nazırı olmuştur. 1839'da azledilmiştir. 1841'den sonra tekrar Maliye ve Evkaf nezaretine getirilmiştir (Seyitdanlioğlu, 1999, s. 36).

¹⁶ 1839'da Osmanlı donanmasını Mısır'a kaçırmamasından dolayı *Firârî ve Hain* olarak anılan Ahmet Fevzi Paşa'ya, yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra 1831'de Mansûre ferikliği unvanı verilmiştir. 1832 yılında ise müşirlik rütbesi ilk defa Ahmet Fevzi Paşa'ya resmen verilmiştir. Fevzi Paşa'ya bu rütbe “doğruluk ve dürüstlüğü, kanun ve nizamlara bağlılığı, her türlü liyakat ve kabiliyete sahip olmasından dolayı vezirlik rütbesiyle “müşir-i asâkir-i hâssa” unvanı tevcih edildiği ve kendisinin bütün alay, livâ ve ferik rütbeli askerlerin üzerinde en büyük rütbeli asker sayıldığı belirtilmişti.” (Türkmen, 2006, s. 160). Mısır meselesinden sonra da affedilmeyen Paşa, Mısır'da sığıntı bir hayat sürmüştür, kısa süre sonra ölmüştür.

Fevzi Paşa'nın sağ kolu Osman Bey bu ihanete ortaklık eden, hatta kıskırtan birisi olarak da görülmüştür (Dönmez, 2016, s. 51; Beydilli, 2012, s. 246-248).

Fransız amiralin bu olayları İstanbul büyükelçiliğine haber vermediği yönünde bilgiler mevcuttur. Bu çalışmaya konu edilen İstanbul Fransız Büyükelçilik raporlarında Fevzi Paşa tasvir edilirken bu olaydan hiç bahsedilmemiştir. Fevzi Paşa ve Osman Bey (1804-1874)'in Fransız donanma komutanı Lalande'a, Mısır'a iltica edeceklerini, İstanbul'da durumların vahim olduğunu, Sultan Mahmut'un zehirlenip öldürüldüğünü, Hüsrev Paşa'nın ihanet ettiğini ve sonuçta Osmanlı Devleti'ni kurtarmak istediklerini ifade etmişlerdir. Fransız amiral ise bunlara Mısır yerine Rodos'a gitmelerini tavsiye etmiştir. Fakat daha sonra bilindiği üzere Osmanlı donanması Mısır'a gitmiştir. Öte yandan Mısır Paşası Osmanlı donanmasının saldırı amacıyla geldiğini zannederek oldukça ihtiyatlı bir tutum sergilemiştir. Kendisinden talep edilen görüşmeyi geciktirmiş, gerçeği öğrenmeye çalışmış, düşündüğünün tersi bir durum olduğunu öğrenince şaşkınlıkla Fevzi Paşa ile görüşmüştür. Sonuçta *"Padişaha asi olmuş iki paşa aynı gün bir araya geldi. Bu iki kişiden biri kısa süre önce Osmanlı Devleti'nin ordusunu yenmiş, diğeri de donanmasını kaçırmıştı. Birleştikleri en önemli nokta ise Hüsrev Paşa'ya duydukları nefretti"* (Dönmez, 2016, s. 50).

Tahir Paşa (?- 1850)

Kaptan-ı deryalığa en uygun tek insan olarak Tahir Paşa'yı¹⁷ zikreden Fransız diplomat aşağıdaki değerlendirmeyi yapmış ve Desages'a gönderilen bu değerlendirme yazısı Fransız diplomatik çevrelerinde dikkate alınmıştır.

Avrupalılar bu adamı korkunç ve acımasız bir canavar yaptılar. O hiçbir şey açıklamadığı gibi davranışlarından dolayı özür de beyan etmedi. Fakat yakından gördüm, meziyetinden çok etkilendim. Adaleti sağlama konusunda tavizsiz ve sert bir duruş sergiliyor. Belki de şeref ve bağlılığın ne demek olduğunu bilen tek Türk o. Bozulmaz zannediyorum. Reşit Paşa hariç diğer nazırların ona rıza göstereceklerinden şüpheliyim. Eğer Halil ve Hüsrev ortadan kaybolursa bir üçlü/triumvirlik yönetim; Tahir Paşa, Reşit Paşa ve Sultan Mahmut'un eski sekreteri Selanikli Mustafa Nuri Paşa

¹⁷ Çengelöğlü Tahir Paşa Yunan isyanlarını bastırmakla görevlendirilmiştir. 1832'de ilk kez kaptan-ı derya olarak, 1836'da ise Tophane Müşiri olarak atanan Paşa, 1837'de Trablusgarp'ı ıslah ile vazifelendirilmiştir. 1838'de "Meclis-i Valâ" üyeliğine getirilen Paşa, aynı yıl Aydın müşiri olmuştur. Daha sonra yeniden kaptan-ı deryalığa getirilmiştir. Nihayetinde çeşitli bölgelerde valilik görevini sürdürürken vefat etmiştir. Tahir Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz (Özkan, 2017, s. i).

arasında olacaktır, tabi Hüsrev Paşa ve Halil Paşa İstanbul'da ızdırıp çekmeyecekse!" (MAE Desages, PA 60 (38), s. 193).

Desages'ın devlet ricali ile ilgili isim isim zikrettiği ve değersiz bulduğu, iki cümle ile özetlediği kişi Hazine Nazırı *Necip Paşa*¹⁸ (?-1851)'dir. Etkisiz olarak görülen Necip Paşa'nın, Fransızlar tarafından yönlendirilecek veya yönetilecek kadar *aklı* vardır. Yani Fransızlarla işbirliği yapabilecek veya onların etkisi altında kalabilecek bir devlet adamı olarak tarif edilmiştir.

Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)

Eski sadrazamlardan Mehmet Emin Rauf Paşa'yı da iki cümleyle geçiştiren Fransız diplomata göre, paşa artık yaşlanmış ve herhangi bir umudu kalmamış, hatta sadarete yaşadığını unutturmaya çalışıyor gibi görünmektedir. Osmanlı kaynakları bu tespiti doğrulamaktadır. Oldukça korkak, hatta *gölgesinden korkan*, herhangi bir kriz anında cesur kararlar almaktan uzak, mesuliyetten kaçan, fikirlerini düşman edinmek korkusuyla beyan etmeyen, hep birilerinin hışmına uğramaktan endişe duyan bir devlet adamı olarak ele alınmıştır. *Bostan korkuluğu* gibi durduğunu Cevdet Paşa'dan aktaran Beydilli'nin tespiti çok çarpıcıdır: "*Herhangi bir hizbin yanında yer almaktan kaçınan, tarafsız, istenileni yerine getiren, devlet işlerine hariçten yön vermeye çalışanlara ses çıkarmayan bir devlet adamı olarak Rauf Paşa onlar için ideal bir sadrazam tipi oluşturmaktaydı. Belki de bu özelliğinden ötürü bir denge unsuru olarak düşünülmüş.*" (2003, s. 265-467). Paşa hakkında yapılan yorumlar birbiriyle benzerlik arz etmektedir.

Mehmet Nuri Efendi (1773-1843) ve Bazı Devlet adamları

Son olarak, Desages'ın yaptığı tahlillere göre, Nuri Efendi¹⁹ hırslı, kaba bir Osmanlı ricalidir. Hakkında yapılan tespitler oldukça dikkat çekicidir. Daha yüksek makamlara gelmek mevzubahis olursa kişisel çıkarları için her şeyi feda edecek birisi olarak tarif edilmiştir: "*Ne bir bağlılığı var ne de bir sistemi. Akif Paşa'ya çok bağlıydı, fakat onu terk etti. Şimdi Reşit Paşa'ya kur yapıyor.*" (MAE Desages, PA 60 (38), s. 194-195). Burada sözü başka bir devlet adamına getiren Fransız diplomat

¹⁸ Necip Paşa, bürokrasiden gelmiş bir devlet adamıdır; Baruthane Nazırlığı yapmıştır. Yunan isyanını bastırmak için görev almıştır. Defterdar olmuş, Surre Eminliği yapmış ve Deavi Nazırlığı gibi görevlerde bulunduktan sonra vali olarak da görev yapmıştır (Yıldırım, 2006, s. 494).

¹⁹ Mehmet Nuri Efendi, 1836'da Paris Büyükelçiliği, 1837'de hariciye müsteşarlığı görevlerine getirilmiştir. 1838'de vekâleten Hariciye Nazırlığı yaptığı dönemde Baltalimanı Antlaşması'nda hariciye müsteşarı olarak görev almıştır. 1839'da yeniden Paris'e büyükelçisi olarak gönderilmiştir. Daha sonra, 1842'de Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye üyesi olmuştur (Özkan, 2017, s. 11; Seyitdanlıoğlu, 1999, s. 204).

gelişmeleri adeta *diyalektik* bir yöntemle değerlendirmiştir. İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nde toplanan ve yorumlanan bu bilgiler hiç şüphesiz Fransız Dışişlerinin şark politikasında izleyeceği rotayı çizmektedir.

Raporda, dönemin paşaları arasında ismi geçen, ancak hakkında henüz bilgi toplayamadığı anlaşılan bir başka isim ise Hafız Paşa (?-1866) olarak zikredilmiştir. Çerkez Hafız Mehmet Paşa Mısır meselesinde aktif rol alan Osmanlı komutanlarından biridir. Fransız Büyükelçiliği'nde Paşa hakkında muhakkak birtakım bilgiler bulunmaktadır. Burada, Fransız diplomatın Paşa hakkında yapacağı istihbarat, kendi menfaatleri çerçevesinde Paşa'yı *yönlendirme* arayışlarıdır.

Yeteri kadar tanımıyor olsam da ileride gelecek vaat eden Asya komutanı Hafız Paşa'dan biraz bahsetmek gerekir. Bu da Pertev Paşa'nın ölümünde Edirne'de Emin Paşa'yla anlaşılan adamlardan biridir. Bildiğim kadarıyla kendisine verilen fırsatı büyük bir zevkle değerlendirdi. Verdiğim bu listeye eski Londra Büyükelçisi Sârim Efendi'yi, Viyana Büyükelçisi Rifat Bey'i, Berlin Büyükelçisi Kâmil Paşa'yı ve Babiâli'de görevli diğer paşaları da ilave etmek gerekir. Bunların hepsini tanımak yararlı olacaktır, tabi bunlar henüz etkisi az ve birinci sırada yer almayanlardır. Fakat onları tanımak gerekir. Yani şimdilik olup bitene ve muhtemel olacıklara bakarsak Hüsrev Paşa ve Halil Paşa, Reşit Paşa'yı da aralarına alarak zirveye doğru tırmanmaya başladılar. Zira adı mezkûr Paşa Avrupa'da saygın biri olduğu için diğer ikisi ona mecbur kalacaklar (MAE Desages, PA 60 (38), s. 194-195).

Nihayet, Büyükelçilik raporunun şu son cümlesi Fransa'nın şark meselesi bağlamında yürüttüğü Mısır politikasının temel prensibi olarak görülmelidir: *"Bütün ruhum ve vicdanımla inanıyorum ki Fransa, yukarda adı geçen bu üçlü kombinasyonla iyi geçinmek, onlara iyi davranmak zorundadır."* (MAE Desages, PA 60 (38), s. 194-195). Fransa'nın siyasî, diplomatik manevralar veya entrikaları yürütmek için İstanbul'da öne çıkan veya öne çıkması muhtemel devlet adamlarını nasıl yakın takibe aldıkları, onları gözlemledikleri ve diyalektik bir anlatımla ilgili mercilere ilettikleri anlaşılmalıdır.

Sonuç

Fransızlar, 1798'de fiilen işgal ettikleri Osmanlı toprağı olan Mısır'ı, 1801'de üç senelik işgal sonunda terk etmişlerdi. Fransız işgalinden sonra Mısır, siyasî açıdan oldukça karmaşık bir döneme girmiş ve Vali Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1805'te

yönetimi ele geçirmiştir. “1805-1830 yılları arasında Mısır, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir mümtaz eyalet olmaktan öte Doğu Afrika'da hâkimiyet sağlayan bir güce dönüşmüştür.” (Koltuk ve diğerleri, 2012, s. 5). Bu kaotik yapıdan güç alan Mehmet Ali Paşa, sadece bağlı olduğu İstanbul'daki padişahla değil aynı zamanda bazı devlet adamlarıyla da mücadeleye girişmiştir. Osmanlı devlet ricalinin de kendi aralarında acımasız bir mücadele yürüttükleri görülmüştür. Bu mücadeleyi oldukça iyi gözlemleyen ve kaleme alan Desages ve ajan Fransız diplomatlar yaptıkları karakter tahlillerini Fransız politikacılarına sunmuştur. Böylece bu raporlar doğrultusunda adı geçen paşalar Fransız diplomatlarının kışkırtıcı altına girmişlerdir. Öte yandan başta Fransa olmak üzere İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya gibi Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine müdahaleyi artık kurumsallaştırmağa başladıkları görülmüştür. Bunun neticesinde Osmanlı'nın her tarafta güç kaybettiği ve toprak kayıplarının durdurulamaz bir sürece evrildiği talihsiz bir dönem ortaya çıkmıştır.

Nizip'te yenilen ardından donanmasını kaptıran Osmanlı, Mehmet Ali Paşa'nın istekleri karşısında çok zor duruma düşmüştür. Paşa kendisine yapılan tekliflere muzaffer bir edayla burun kıvrırmıştır. Vali Paşa, hedefleri bakımından yaşanan bu durumu lehine çevirmek isterken arkasında Fransa'yı görmekteydi. Mehmet Ali, Hüseyin Paşa kabinesinin görevden azlini şart koşacak kadar Bâbü'ali'ye ayak diremiştir. Tabiatıyla veraset meselesini de şartlarına dâhil etmiştir. Sonuçta Mehmet Ali Paşa isyanı bir iç mesele iken kısa sürede beynelmilel bir mesele haline dönüşüvermiştir. Rusya ile önceden yapılan Hünkâr İskelesi Antlaşması bu duruma bir müdahale hakkı doğurduğu için İngiltere telaşla devreye girmiş, Paşa'ya ve Fransa'ya baskı yapmıştır. Bu baskı karşısında Fransa da diğer devletlerle iş birliği yapmak zorunda kalmıştır. İşte bu noktada yapılan tüm uluslararası diplomatik faaliyetler, Osmanlıya verilen notalar *Şark Meselesi* başlığı altında toplanmıştır. Fransa da bu durumu *Şark Meselesi* bağlamında ele almış, ilgili süreçte rol alan Osmanlı devlet ricalini bu politikalar doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır. Kısaca 1839 yılı İnalçık'a göre, Osmanlı Devleti için “*iktisâ-ictimaî temelleri çürüyerek yıkılmaya yüz tutan bir imparatorluğun yeni prensiplerle yeniden kurulma teşebbüsü*” olacaktır (2012, s. 32). Hakikaten çok sancılı bu yeni Tanzimat süreci, çalışmada adı geçen paşaların ve ardıllarının *diyalektik* bakış açılarıyla şekillenmiştir.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri**

BOA, (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). Fon Kodu: HR SYS, Yer Bilgisi: 1921-30, Tarihi: M. 09/08/1938.

BOA, (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). Fon Kodu: HR SYS, Yer Bilgisi: 965/8, Tarihi: M. 16/10/1838.

Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, (Archives Diplomatiques du Ministre des Affaires Etrangères Français, (MAE).

MAE Desages, Ambassade de France, PA 60 (37).

MAE Desages, Ambassade de France, PA 60 (38).

Araştırma Eserler

Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Alric, A. (1892). *Un diplomate ottoman en 1836 (affaire Churchill) traduction annotée de l'Éclaircissement [tebsireh] d'Akif-Pacha, ministre des affaires étrangères de Turquie*. Paris: E. Leroux.

Armaoğlu, F. (2010). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Beydilli, K. (2003). Mehmed Emin Rauf. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 28, s. 464-467). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Beydilli, K. (2012). Topal Osman Paşa. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 41, s. 246-248). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çolak, S., Aydar, M. (2017). *İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Palmerston'un Parlamento Nutku (25 Haziran 1850)*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Dönmez, A. (2011), Mustafa Reşid Paşa'nın İkinci Londra Elçiliği ve Tanzimat Reformlarına Dair Memorandumu. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, 1-20.

Dönmez, A. (2016). Babiâli'de Hizip Çatışmaları: Ahmed Fevzi Paşa'nın Osmanlı Donanmasını Mısır Valisine Teslimi Olayı. *SUTAD*, 40, 43-57.

Guillaumot, H. (1870). *Le Khédive et le sultan, étude sur la question turco-égyptienne*. Chaumont: Imprimerie et Lithographie de Veuve Miot-Dadant.

- Gülsoy, U. (2009). Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni. Erişim tarihi: 28.12.2021,
https://books.google.com.tr/books?id=X5LeAAAAMAAJ&dq=halil+r%C4%B1fat+pa%C5%9Fa+g%C3%BCrc%C3%BC&hl=tr&source=gbs_book_similarbooks
- Hut, D. (2016). Fethi Paşa. *İslâm Ansiklopedisi* (Ek. 1, s. 450-451). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalcık, H. (2015). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (1999) Hüsrev Paşa Koca Osmanlı Sadrazamı. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 19, s. 41-45). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalcık, H. (2012). Tanzimat Nedir? H. İnalcık ve M. Seyitdanlıoğlu (Editörler). *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 29-56). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kaya, M., Siklon, S. (2012). Bazı Osmanlı Gazetelerinde Siyasal Reklam ve Propaganda (1908-1918). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16, 61-75.
- Koltuk, N., Şeker, K., Albayrak, M., Gurulkan, K., Genç, Y. İ. ve Demirbaş, U. (2012). (Yay. haz). *Osmanlı Belgelerinde Mısır*. (Yayın Nu 120). İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Méneval, de E. (1876). *Notice historique sur la vie et les mémoires de M. le marquis d'Eyragues, ancien ministre plénipotentiaire de France*. Paris. (Yayınevi yok).
- Noviçev, A. D. (2012). Gülhane Hatt-ı Hümayûnu ve Dış Politikadaki Boyutları. H. İnalcık ve M. Seyitdanlıoğlu (Editörler). *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 353-367). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özkan, A. (2017). *Kaptan-I Deryalıktan Üç Kıta Valiliğine Çengeloğlu Tahir Paşa'nın Hayatı, Askeri, İdari ve İlmi Yönü*. Yayımlanmamış Doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1999). *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Shaw, S. (2008). *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sonay, Ö. (2020). Mehmed Nuri Efendi'nin Londra (1834-1836) ve Paris (1836-1837/1839-1841) Elçilikleri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5, 954-975.
- Soysal, İ. (1999). *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türkmen, Z. (2006). Müşir, *İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, s. 160-161). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uçman, A. (1989). Âkif Paşa, *İslâm Ansiklopedisi* (C. 2, s. 261-262). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (Basım yılı yok). *Büyük Osmanlı Tarihi*. Cilt V. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uygur, F. (2017). Constantin-François Volney'in Seyahatnamesinde Mısır. A. Demir, T. Kalkan, E. Erdoğan (Editörler). *Kerkük Çok Irak Değil, Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan, Türk Tarihine Dair Yazılar-II*, içinde (s. 571-580). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Yavaş, B. (2016). İbrâhim Sârim Paşa. *İslâm Ansiklopedisi* (Ek.1, s. 625). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, A. İ. (2006). Necip Paşa Kütüphanesi. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 32, s. 494-495). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yiğit, İ. (2004). Memlûkler. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 29, s. 90-97). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Summary

Upon Napoleon invaded Egypt, which is Ottoman territory with the dream of dominating the East, the Ottomans had to cooperate with the British to drive the French army out of Egypt. Mehmet Ali Pasha (1771-1849), who was put into power shortly after the French occupation and created a real change with her long reign (1805-1848), affected the fate of Egypt. Pasha, who chose to establish a modern nation-state, also claimed to be a "regional empire". Egypt which was an Ottoman upstate province became a province with a special status in the upstate autonomy. This situation which means Egypt's break with the Ottoman Empire, caused an international crisis while it was a domestic issue. The other European states, especially France, which determined the name of this crisis as the Eastern Question, started to follow opposite policies on this issue.

Here, the expansionist Eastern policy of France spread to the Ottoman lands through Mehmet Ali Pasha. On the other hand, with the contributions of the Pasha, French engineers modernized the Egyptian army and provided technical equipment, tools and equipment. In this way, Pasha completely defeated the Ottoman army in Nizip. According to

the French, Mehmet Ali Pasha's familiarity with French culture and technique provided Egypt very close to France. At that time, France would have to ally with Egypt in order to prevent Britain's interests in the Mediterranean. In this context, all the activities of Mehmet Ali Pasha began to be supported by France alone, despite of Europe. In this process, the winds of change began to blow in Istanbul. Sultan Mahmut died in time he received the news of the defeat from Nizip, and Sultan Abdülmecit, who was a child, took the throne.

Thinking that some statesmen would rule the state for a while instead of the sultan, the French diplomats in Istanbul started to follow the pashas or distinguished gentlemen who were prominent or expected to emerge at that time. They made character analysis from a dialectical point of view, including the private lives of people who could play a role in the state, such as Reşit Pasha, Hüsrev Pasha, Akif Pasha, Fevzi Pasha, Halim Pasha, Said Pasha. They have undertaken a mission such as " how to take advantage which pasha, how to use him for French politics or to influence the circle of the person concerned, to take advantage of his weaknesses and to achieve a political result". These reports, which are included in the Emile Desages collection prepared at the French Embassy in Istanbul, are striking but far from objectivity. There are serious accusations and allegations especially for some Ottoman pashas. These reports are nevertheless very important in that they contain very serious information about France's policy.

To give some examples from the report, especially what was written for Mustafa Reşit Pasha (1800-1858) is important. The first person addressed in the embassy reports was Reşit Pasha. Accordingly, Reşit Pasha, who will follow the attitude of new Sultan Abdülmecit, is too smart to miss any opportunity. Even, he will patiently wait the events and follow. Reşit Pasha was accepted by everyone in Europe as kind and polite. It is also known that he was the confidant of the British Ambassador Lord Ponsoby during the reign of Sultan Mahmut in Istanbul and could never act independently of him and also make politics without being aware of the British Foreign Minister Lord Palmerston. Alix Desgranges conveyed his notes and observations about Reşit Pasha as follows:

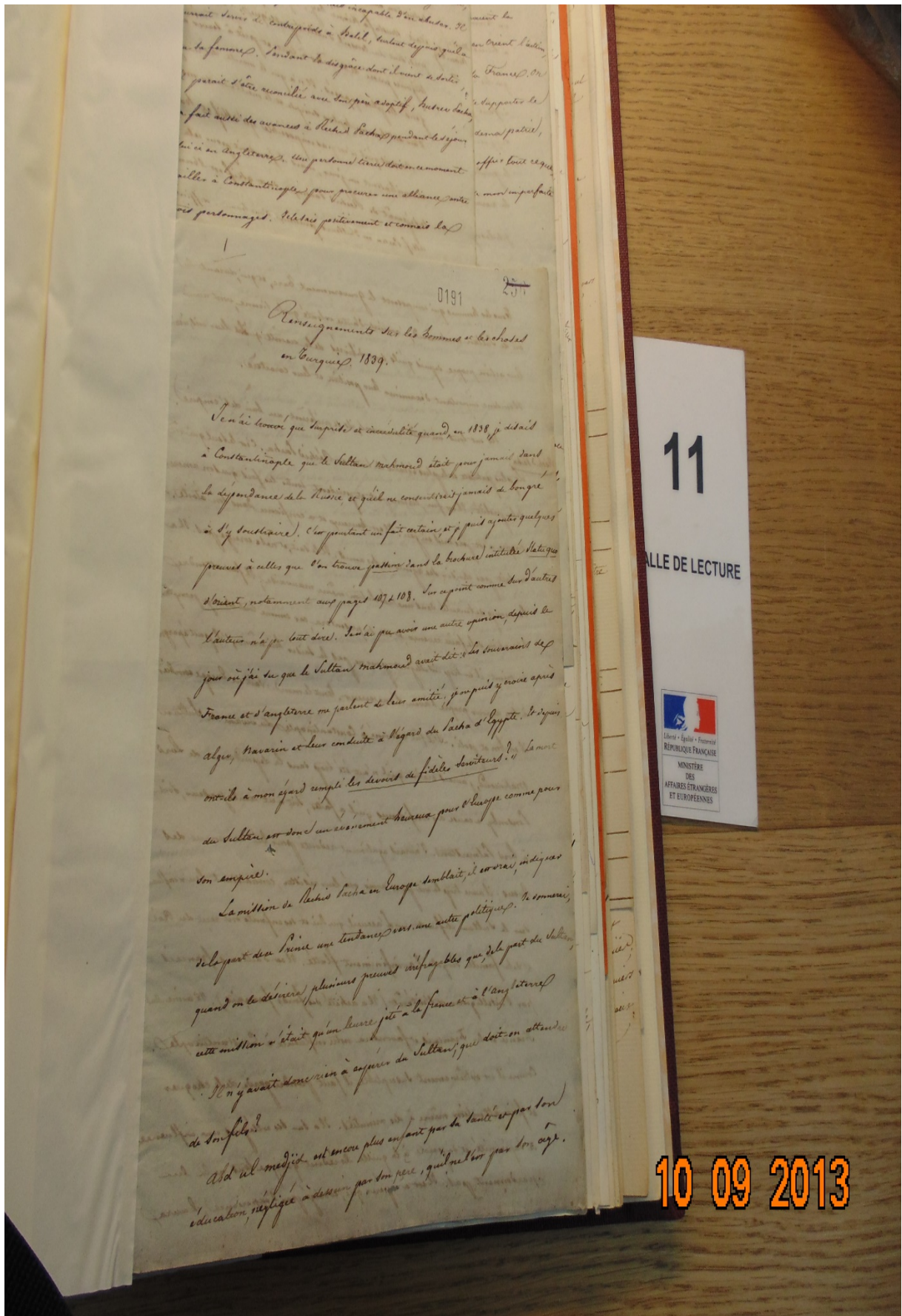
"I suspected that he was also threatened by the Russians. Knowing the effect of the deceased sultan well, he wanted to act bravely. The welcome he received from the king and the royal family indulged him limitless. In terms of intelligence and interests, he is already a Frenchman, because he bought the French funds. He loves France and the French. He is also pleased with the French influence in Istanbul. Being extraordinarily skeptical, he must guard against future shocks and have to pay close attention to urgent official letters. His influence and superiority over his colleagues are felt even if they do not excuse him. He hopes that his mistakes will be corrected with experience, and he will undertake many tasks by participating in the competition. Some reforms of the previous sultan will be in vain and Reşit Pasha will propose more radicals of them. In this respect, it will be necessary to moderate it a little. I will again do research to show him the main issues regarding the conditions of non-Muslims in the empire, and in the interests of France in this context." According to Reşit Pasha, who is determined about the reforms, the situation will change when the protection of the Ottoman State is demanded for the preservation of the European power balance. The statements written about Hüsrev Pasha in the report were as: "The old Hüsrev Pasha, whose character I cannot undertake to correct, is a real chameleon who has neither an idea, a feeling nor a likeness to anyone else. In the report, Hüsrev Pasha was seen as more French than any other statesman, as a person who immediately bowed to the slightest real authority and had a wide circle. What is written about Halil Pasha is remarkable: "He is a high-ranking person who has deep passions and does not recognize any authority with the power he receives from the empire, and is proud because of his wife. It wouldn't be surprising if the Russians wanted to gather power through him. It should be remembered that there is no aristocracy in Turkey, but pashas want to be a partner in power collectively next to a despot. Regarding Said Pasha, the second son-in-law of the Sultan, he is already a serasker, a fanatic, disbelieving, jealous, narrow-minded person who does not abuse his power."

Briefly, for Ottoman Empire, 1839 will be the year "an attempt to re-establish of the empire with new principles, whose economic and social foundations are on the verge of collapse." And a new painful Tanzimat process, will be shaped by the dialectical

perspectives of the afore mentioned Pashas. In this study, the chapter titled "Statesmen and Events in Turkey in 1839", which is in the collection of Emile Desages manuscript, who knows all the secrets of French diplomacy, is taken up in a multi-faceted manner. Within the framework of this report, the diplomatic developments and events of the the subject period and allegations about the statesmen were examined.

In conclusion, for Ottoman Empire, the year 1839 will be "an attempt to re-establish an empire with new principles, whose economic and social foundations are on the verge of collapse." And a painful new process, will be shaped by the dialectical perspectives of the afore mentioned Pashas.

Ek 1. MAE, Desages, Ambassade de France, PA 60 (37).

Ek 2. MAE, Desages, Ambassade de France, PA 60 (37).

